

MICHAŁ PRUSEK¹

PROBLEMATYKA ŚRODKÓW PRZYMUSU BEZPOŚREDNIEGO W ŚWIETLE KONSTYTUCYJNEGO WYMOGU REGULACJI USTAWOWEJ (ART. 31 UST. 3 KONSTYTUCJI RP²). Cz. II

Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej³ (dalej jako u.ś.p.b.) stanowi wspólny mianownik dla ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji⁴ (dalej jako u.p.e.a.), kodeksu postępowania cywilnego⁵ (dalej jako k.p.c.) i kodeksu postępowania karnego⁶ (dalej jako k.p.k.) w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego. Warto zatem dokonać głębszej analizy konstrukcji tak powstałego systemu z punktu widzenia jego wewnętrznej zupełności, przejrzystości i spójności przy uwzględnieniu elementów, które powinna zawierać ustawowa regulacja ograniczeń praw i wolności konstytucyjnych.

Na kanwie art. 31 ust. 3 Konstytucji RP Trybunał Konstytucyjny (dalej jako TK) wskazał, że do materii ustawowej należy określenie rodzajów środków przymusu bezpośredniego, sposobu i celu ich stosowania, przypadków użycia tych środków, podmiotów decyzyjnych oraz osób, wobec których można podjąć decyzję o stosowaniu przymusu bezpośredniego — w szczególności ich status prawny, zachowanie czy sytuację, w jakiej się

---

¹ Michał Prusek — doktorant w Katedrze Prawa Karnego Procesowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz aplikant adwokacki przy Okręgowej Izbie Adwokackiej w Katowicach. Zainteresowania naukowe: konsensualizm a kontradiktoryjność w procesie karnym, obrona obligatoryjna, zasada sądowego wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, środki przymusu bezpośredniego.

Kontakt z autorem za pośrednictwem redakcji.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

³ Ustawa z 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (DzU z 2013 r., poz. 628 z późn. zm.).

⁴ Ustawa z 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (tekst jedn. DzU z 2016 r., poz. 599 z późn. zm.).

⁵ Ustawa z 17 listopada 1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. DzU z 2016 r., poz. 1822 z późn. zm.).

⁶ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. DzU z 2016 r., poz. 1749 z późn. zm.).

znajdują⁷. Przytoczone orzeczenie było jednym z wielu, które legły u podstaw decyzji o uchwaleniu u.ś.p.b.⁸

Podmioty decydujące

W zakresie określenia podmiotu, który podejmuje decyzję o ograniczeniu wolności osobistej, art. 2 u.ś.p.b. zawiera katalog organów uprawnionych do stosowania środków przymusu bezpośredniego. Brak jest jednak w rzeczonyj ustawie regulacji określającej, które z wymienionych w art. 12 środków mogą być stosowane przez poszczególne organy. Wspomniane doprecyzowanie zawarto natomiast w każdej z ustaw ustrojowych służb porządkowych. Przykładowo, zgodnie z art. 16 ustawy o Policji (dalej jako u.o.p.)⁹, funkcjonariusze są uprawnieni do użycia środków przymusu bezpośredniego z art. 12 ust. 1 pkt 1–13 i 17–20 u.ś.p.b. w sytuacjach, o których mowa w art. 11 pkt 1–6 i 8–14 u.ś.p.b. Analogiczne regulacje znajdują się w art. 42 ustawy o Żandarmerii Wojskowej¹⁰ (dalej jako ustawa o ŻW) oraz art. 25, 26 i 26b ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu¹¹ (dalej jako ustawa o ABW i AW).

Ponadto odpowiednie normy z zakresu egzekucji administracyjnej stanowią uzupełnienie katalogu z art. 2 u.ś.p.b. Przypomnienia wymaga, że zgodnie z art. 149–152 u.p.e.a. do stosowania przymusu bezpośrednio upoważniony jest także egzekutor będący pracownikiem organu egzekucyjnego¹². Wśród organów prowadzących egzekucję w sprawach niepieniężnych wymienia się w art. 20 § 1 u.p.e.a. wojewodę, organy jednostek samorządu terytorialnego oraz kierowników powiatowych i wojewódzkich służb, inspekcji i straży. Powyższe organy nie zostały wymienione w art. 2 u.ś.p.b. Dodatkowo ani ustawy regulujące kompetencje powyższych organów, ani nawet u.p.e.a. nie wskazują jakie środki przymusu bezpośredniego i w jakich sytuacjach mogą zostać użyte przez egzekutorów na wzór unormowań zawartych w ustawach dotyczących poszczególnych służb porządkowych. Mając na uwadze brzmienie art. 148 u.p.e.a., stosowanie przymusu bezpośredniego przez egzekutora będzie polegało przeważnie na zagrożeniu zastosowania bezpośrednio skutecznych środków, natomiast wobec konieczności ich faktycznego zastosowania

⁷ Wyrok TK z 10 marca 2010 r., sygn. U 5/07, OTK ZU, nr 3/A/2010, poz. 20.

⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Sejm VII kadencji, druk 1140.

⁹ Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tekst jedn. DzU z 2016 r., poz. 1782 z późn. zm.).

¹⁰ Ustawa z 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (tekst jedn. DzU z 2016 r., poz. 1483 z późn. zm.).

¹¹ Ustawa z 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (tekst jedn. DzU z 2016 r., poz. 1897 z późn. zm.).

¹² E. Pierzchała, *Odebranie rzeczy ruchomej w egzekucji administracyjnej* [w:] J. Niczyporuk, S. Fundowicz, J. Radwanowicz (red.), *System egzekucji administracyjnej*, Warszawa 2004, s. 474.

niezbędna będzie pomoc organów służb porządkowych¹³. Niemniej zarówno art. 46 oraz art. 149–152 u.p.e.a., jak i doktryna wyraźnie nie zabraniają egzekutorowi rzeczywistego stosowania wspomnianych środków. Mając natomiast na uwadze katalog środków przymusu bezpośredniego z art. 12 u.ś.p.b., nie sposób wykluczyć faktycznego stosowania przez egzekutora środków w postaci celi zabezpieczającej, izby izolacyjnej czy pokoju izolacyjnego. Należy zatem postulować uzupełnienie regulacji dotyczących statusu wspomnianych organów egzekucyjnych i egzekutorów — co najmniej o odpowiednie postanowienia wskazujące jakie środki przymusu bezpośredniego i w jakich sytuacjach mogą zostać przez nie użyte.

Warto także zaznaczyć, że w doktrynie postępowania cywilnego niektórzy autorzy wskazują na uprawnienia komornika do zastosowania przymusu bezpośredniego, co pozornie może pozostawać w sprzeczności z literalnym brzmieniem przepisów k.p.c.¹⁴ Ponadto, zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego¹⁵, sąd może na podstawie art. 1051 § 3 k.p.c. polecić komornikowi usunięcie oporu dłużnika przeszkadzającego w tej czynności. Jednak przyjmuje się, że powyższe stanowisko jest wynikiem skrótu myślowego, bowiem poprzez zastosowanie przymusu bezpośredniego przez komornika rozumie się w tym przypadku wezwanie pomocy odpowiednich organów¹⁶.

Wobec powyższego art. 2 u.ś.p.b. nie uwzględnia wszystkich podmiotów upoważnionych, czyniąc rzeczzone wyliczenie niekompletnym, a system przymusu bezpośredniego — niespójnym. W rzeczywistości o kompetencjach każdej ze służb porządkowych decyduje odpowiednia ustawa regulująca jej ustrój, wskazując jakie środki i w jakich sytuacjach mogą zostać użyte przez funkcjonariuszy. Zatem art. 2 u.ś.p.b. wypada ocenić jako niezbyt udaną próbę określenia przez ustawodawcę wspomnianych organów decyzyjnych w odpowiedzi na wskazany we wstępie wyrok TK¹⁷. Wspomniany przepis wydaje się zawierać jedynie przykładowe wyliczenie uprawnionych organów. Jednocześnie art. 2 u.ś.p.b. stwarza pozory zupełności regulacji ustawowej w tym zakresie, stanowiąc potencjalne zarzewie problemów interpretacyjnych. Tym samym bez odpowiednich regulacji w poszczególnych ustawach, art. 2 u.ś.p.b. nie może stanowić samostojącej podstawy stosowania analizowanych środków przez wymienione w nim organy.

---

¹³ P. Przybysz, *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 201.

¹⁴ W. Tomalak, *Status ustrojowy i procesowy komornika sądowego*, Warszawa 2014, s. 141.

¹⁵ Uchwała SN z 5 listopada 1986 r., sygn. III CZP 79/86, OSNC nr 12/1987, poz. 191.

¹⁶ W. Tomalak, *Status...*, wyd. cyt., s. 145; także: A. Marciniak, *Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2008, s. 96.

¹⁷ Wyrok TK z 10 marca 2010 r., sygn. U 5/07, OTK ZU, nr 3/A/2010, poz. 20.

Przypadki dozwolonego użycia środków przymusu bezpośredniego

Wyliczenie sytuacji, w których możliwe jest użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego, zawarto w art. 11 u.ś.p.b. Wśród nich w pkt 12 znajduje się pokonanie biernego oporu, a w pkt 13 pokonanie czynnego oporu. Czynny opór zdefiniowany został w art. 224 § 2 kodeksu karnego¹⁸ jako stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej w celu zmuszenia do przedsięwzięcia lub zaniechania prawnej czynności służbowej. Bierny opór nie został unormowany ustawowo, jednak w doktrynie przyjmuje się, że stanowi zachowanie niemające charakteru czynnej napaści lub czynnego oporu, które ma na celu przeszkodzenie w wykonywaniu czynności służbowych lub sprzeciwienie się poleceniom uprawnionego funkcjonariusza¹⁹. Mając na uwadze pozostałe sytuacje wymienione w art. 11 u.ś.p.b. bez wątpienia część z nich będzie kwalifikowana w granicach czynnego lub biernego oporu. Przykładowo wskazane w pkt 1 wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania, zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem, często będzie niczym innym jak pokonaniem biernego oporu w postaci zachowania, które ma na celu przeszkodzenie w wykonywaniu czynności służbowych lub sprzeciwienie się poleceniom. Już samo powyższe zbędne mnożenie sytuacji zastosowania przymusu bezpośredniego dowodzi braku precyzji w formułowaniu rzeczowego katalogu przez ustawodawcę. Przepis art. 11 u.ś.p.b. stanowi także wyliczenie niejednolite z uwagi, że zawiera obok sytuacji szczegółowych, m.in. w postaci zapewnienia bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia w pkt 9, sytuacje bardzo ogólne, np. wspomniane pokonanie czynnego lub biernego oporu. Powyższe rozważania poddają w wątpliwość zupełność analizowanego katalogu. Rozstrzygnięcia zatem wymaga, czy również art. 11 u.ś.p.b. nie zawiera jedynie przykładowego wyliczenia przypadków, pełniącego raczej rolę porządkującą?

W odpowiedzi na tak postawione pytanie już na gruncie procesu karnego należy wskazać, że do 9 listopada 2013 r. żaden z przepisów k.p.k. nie uprawniał bezpośrednio do zastosowania środków przymusu bezpośredniego. Swoistą rewolucję przyniosła ustawa nowelizująca z 27 września 2013 r.²⁰ (dalej jako ustawa nowelizująca z 27 września 2013 r.), dodając § 3a do art. 74 k.p.k., na podstawie którego wobec oskarżonego lub osoby podejrzanej można stosować siłę fizyczną lub środki techniczne służące obezwładnieniu — w zakresie niezbędnym do wykonania danej czynności. Wspomniana zmiana stanowiła odpowiedź na liczne postulaty doktryny

¹⁸ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. DzU z 2016 r., poz. 1137 z późn. zm.).

¹⁹ E. Szafrąńska, *Prawne i organizacyjne uwarunkowania interwencji policyjnych*, Szczytno 2006, s. 16–17.

²⁰ Ustawa z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (DzU z 2013 r., poz. 1247).

w przedmiocie jasnego uregulowania w k.p.k. uprawnień Policji w kwestii zastosowania minimalnego przymusu bezpośredniego w celu pobrania krwi od oskarżonego czy osoby podejrzanej w przypadku napotkania ich oporu²¹. Uprzednio wspomniane uprawnienia zawarte były w rozporządzeniu²² wydanym do art. 74 § 4 k.p.k., naruszając tym samym przesłankę ustawowego ograniczenia praw obywatelskich z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, na co zwrócił uwagę TK²³.

Zakładając zupełność u.ś.p.b., wystarczające byłoby usunięcie ze wspomnianego rozporządzenia przepisów dotyczących stosowania środków przymusu bezpośredniego jako sprzecznych z Konstytucją RP. Natomiast w ich miejsce powinna znaleźć zastosowanie u.ś.p.b. wraz z art. 16 u.o.p., art. 42 ustawy o ŻW oraz art. 25, 26 i 26b ustawy o ABW i AW. Mimo to ustawodawca zdecydował się na autonomiczne uregulowanie w art. 74 § 3a k.p.k. uprawnienia do zastosowania środków przymusu bezpośredniego. Zaznaczenia wymaga, że w chwili uchwalania ustawy nowelizującej z 27 września 2013 r. obowiązywała już od kilku miesięcy u.ś.p.b., która weszła w życie 5 czerwca 2013 r.

Z jednej strony można uznać art. 74 § 3a k.p.k. za *superfluum*, wskazując, że regulacje ustaw dotyczących służb porządkowych, obecnie odsyłające w części do u.ś.p.b., stanowią samodzielną podstawę stosowania przymusu bezpośredniego przy wykonywaniu czynności uregulowanych w przepisach proceduralnych²⁴. Jednak bardziej przekonująca wydaje się teza, że konstrukcja u.ś.p.b., w związku z ustawami ustrojowymi poszczególnych służb porządkowych, stanowi niewystarczające upoważnienie do stosowania analizowanych środków w przypadku poszczególnych instytucji procesowych. Co prawda powyższa konstrukcja prawna wyposaża funkcjonariuszy służb porządkowych w określony wachlarz uprawnień, jednak nie wskazuje, jakie środki mogą zostać użyte w określonych sytuacjach procesowych.

Wobec powyższego wymóg ustawowego uregulowania przypadków, w których możliwe jest użycie środków przymusu bezpośredniego, nie został należyście zrealizowany w u.ś.p.b. Przepis art. 11 u.ś.p.b. stanowi jedynie przykładowe i zbyt ogólne wyliczenie sytuacji uzasadniających zastosowanie przymusu bezpośredniego — niewystarczające tym samym do uznania go za samodzielne źródło legitymacji organów służb porządkowych do użycia środków przymusu bezpośredniego podczas przeprowadzania konkretnych czynności procesowych. Zatem przedmiotem szczegółowej analizy należy objąć u.p.e.a., k.p.c. oraz k.p.k. Z uwagi na brak możliwości oceny całokształtu regulacji

²¹ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 217; także: uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — *Kodeks postępowania karnego*, ustawy — *Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego*, ustawy — *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia* oraz ustawy o kuratorach sądowych, Sejm V kadencji, druk 2177.

²² Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 23 lutego 2005 r. w sprawie poddawania badaniom lub wykonywania czynności z udziałem oskarżonego oraz osoby podejrzanej (DzU z 2005 r., nr 33, poz. 299).

²³ Wyrok TK z 5 marca 2013 r., sygn. U 2/11, OTK ZU nr 3/A/2013, poz. 24.

²⁴ W. Kotowski, *Ustawa o Policji. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 279.

powyższych ustaw proceduralnych, celowe jest ograniczenie oceny do wybranej instytucji, którą w tym przypadku będzie przymusowe odebranie rzeczy.

W odniesieniu do egzekucji w administracji, należy wskazać, że odebranie rzeczy posiada status środka egzekucyjnego dotyczącego obowiązków o charakterze niepieniężnym na mocy art. 1a pkt 12 lit. b u.p.e.a. Zatem zastosowanie przymusu bezpośredniego, stanowiącego równoważny do odebrania rzeczy środek egzekucyjny, będzie dopuszczalne jedynie subsidiaryarnie na podstawie art. 151 u.p.e.a., zgodnie z którym egzekutor może zastosować przymus bezpośredni również w toku postępowania egzekucyjnego, które zostało wszczęte w celu zastosowania innego ze środków egzekucyjnych, gdy ten środek okazał się bezskuteczny, a zastosowanie przymusu bezpośredniego może doprowadzić do wykonania egzekwowanego obowiązku. Zaznacza się przy tym, że przesłanką do zastosowania przymusu bezpośredniego jest opór lub inne zachowanie stanowiące przeszkodę w doprowadzeniu do wykonania egzekwowanego obowiązku²⁵. Jednocześnie na kanwie art. 46 u.p.e.a. wskazuje się, że chociaż organ egzekucyjny oraz egzekutor mogą stosować przymus bezpośredni w toku postępowania egzekucyjnego, to w niektórych przypadkach będą zmuszeni do wezwania pomocy odpowiednich organów w przypadku natrafienia na opór osoby, który uniemożliwia lub utrudnia prowadzenie egzekucji²⁶.

Zatem przepisy u.p.e.a. nie normują możliwości zastosowania przymusu przy regulacjach dotyczących poszczególnych instytucji, lecz czynią to za pośrednictwem norm ogólnych. Zaznaczenia wymaga, że co prawda wspomniany art. 151 oraz art. 46 u.p.e.a. wskazują sytuacje uzasadniające zastosowanie przymusu bezpośredniego przeważnie w postaci napotkania oporu, jednak mimo to należałoby się zastanowić nad możliwością poczynienia odniesień do art. 151 oraz art. 46 u.p.e.a. w poszczególnych przepisach regulujących konkretne czynności, przy wykonaniu których ustawodawca przewiduje możliwość zastosowania przymusu bezpośredniego. Bez wątplenia proponowany wyżej zabieg legislacyjny zwiększyłby klarowność sytuacji uzasadniających użycie przymusu bezpośredniego.

Powyższe uwagi w znacznej mierze odnoszą się także do egzekucji w sprawach cywilnych, jednak z uwzględnieniem, że na gruncie k.p.c. przymus bezpośredni nie ma statusu środka egzekucyjnego. Jego zastosowanie jest możliwe jedynie w drodze pomocy funkcjonariuszy odpowiednich organów zgodnie z art. 765 k.p.c. Przepis art. 1041 k.p.c., stanowiący o możliwości odebrania rzeczy od dłużnika, *expressis verbis* nie przewiduje zastosowania przymusu bezpośredniego dla celów wykonania rzeczonyj czynności. Jednakże w nauce prawa panuje pogląd, że w razie oporu osoby, której rzeczy podlegają przeszukaniu, komornik powinien skorzystać z pomocy właściwych organów na podstawie art. 765 k.p.c.²⁷

²⁵ E. Pierzchała, *Odebranie...*, wyd. cyt., s. 478–479.

²⁶ P. Przybysz, *Postępowanie...*, wyd. cyt., s. 201.

²⁷ H. Ciepła [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2014, t. IV, s. 742; także: H. Pietrkowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część trzecia. Postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2006, s. 509.

Wobec powyższego, również w egzekucji w sprawach cywilnych, określenie sytuacji uzasadniającej zastosowanie przymusu bezpośredniego nie znajduje odzwierciedlenia w przepisach ustawy. Natomiast odesłania na tle konkretnych czynności do normy ogólnej, jaką jest art. 765 k.p.c., należy poszukiwać w stanowisku doktryny. Tym samym w celu poprawy przejrzystości regulacji stosowania środków przymusu bezpośredniego w egzekucji w sprawach cywilnych, również na gruncie przepisów k.p.c., należy postulować umieszczenie odpowiedniego odesłania — co najmniej do art. 765 k.p.c. w poszczególnych przepisach regulujących konkretne czynności egzekucyjne.

W przypadku procesu karnego, zgodnie z art. 217 k.p.k., osobę mającą rzecz podlegającą wydaniu wzywa się do wydania jej dobrowolnie — przy czym w razie odmowy dobrowolnego wydania rzeczy można przeprowadzić jej odebranie. Mimo że nie wynika to wprost z przytoczonego przepisu, zastosowanie środków przymusu bezpośredniego, w celu tzw. przymusowego odebrania rzeczy, spotyka się z powszechną aprobatą w nauce prawa²⁸. Część autorów wskazuje, że bez możliwości zastosowania środków przymusu bezpośredniego regulacja instytucji z art. 217 k.p.k. oraz innych jej podobnych stanowiłaby *lex imperfecta*, zawierając uprawnienie niemożliwe do wyegzekwowania²⁹. Inni, wręcz przeciwnie, uważają, że przymus przy instytucji odebrania z art. 217 k.p.k. może polegać na zastosowaniu kar porządkowych, w tym aresztowania³⁰, zatem bez konieczności zastosowania środków przymusu bezpośredniego.

Zasygnalizowany problem, w przedmiocie możliwości zastosowania środków przymusu bezpośredniego, w dużej mierze dotyczy także pozostałych instytucji procesu karnego wymagających zastosowania przymusu bezpośredniego — w tym m.in. zatrzymania i przymusowego doprowadzenia z art. 75 k.p.k. oraz z art. 247 k.p.k., przymusowego odebrania dokumentów z art. 163 k.p.k., przeszukania z art. 219 k.p.k. czy chociażby tymczasowego zajęcia mienia z art. 295 k.p.k. Żaden z powyższych przepisów w sposób wyraźny nie przewiduje możliwości zastosowania przymusu

---

²⁸ T. Grzegorzczak, *Zatrzymanie rzeczy. Przeszukanie* [w:] T. Grzegorzczak, J. Tylman (red.), *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 537; także: P. Czyżyk, *Przeszukanie pomieszczeń i innych miejsc* [w:] P. Czyżyk, M. Kaczmarczyk, J. Kosiński (red.), *Zatrzymanie rzeczy, przeszukanie, sprawdzenie osoby, kontrola osobista — taktyka realizacji. Wybrane zagadnienia*, Szczytno 2013, s. 18; także: R.A. Stefański [w:] Z. Gostyński, R.A. Stefański, S. Zabłocki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2003, t. I, s. 973.

²⁹ Z. Młynarczyk, *Przeszukanie i odebranie przedmiotów w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 4, s. 97; także: J. Czarniecki, *Wybrane aspekty stosowania przymusu bezpośredniego wobec obywateli. Analiza normatywna*, „Przegląd Policyjny” 2003, nr 1, s. 65–66.

³⁰ J. Waszczyński, H. Maliszewska, *Istota i granice przeszukania według k.p.k.*, „Palestra” 1972, nr 2, s. 63; także: M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, A. Lach, *Charakter prawny postępowania i środki przymusu w sprawach o wykroczenia*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 6, s. 54; także: M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 408.

bezpośredniego przez odpowiednie organy. W odróżnieniu od u.p.e.a. oraz k.p.c., na gruncie procesu karnego, stan ten jest tym bardziej niepożądany, że k.p.k. nie zawiera żadnej normy ogólnej stanowiącej uzupełnienie w tym zakresie na wzór art. 151 czy art. 46 u.p.e.a. bądź art. 765 k.p.c. Dodatkowo, w odróżnieniu od dłużnika, sytuacja oskarżonego wiąże się ze znacznie szerszym zakreślonym zbiorem gwarancji procesowych. Egzekucja polega na wykonaniu orzeczonego obowitazku, a jej głównym celem jest zaspokojenie wierzyciela³¹. Natomiast odebranie rzeczy w oparciu o art. 217 k.p.k. przeprowadza się dla pozyskania dowodów niezbędnych do rozstrzygnięcia toczącej się sprawy³². Ponadto egzekucję przeprowadza się po wydaniu wyroku bądź decyzji stwierdzających istnienie zobowiązania w przeciwieństwie do przymusowego odebrania rzeczy w procesie karnym, które przeprowadza się na potrzeby wydania właściwego wyroku. Zatem często treść wyroku karnego będzie uzależniona od skutecznego i prawidłowego przeprowadzenia odebrania rzeczy z art. 217 k.p.k., podczas gdy czynności podejmowane w postępowaniu egzekucyjnym w zasadzie pozostają bez większego wpływu na wydany uprzednio wyrok czy decyzję. Nie ulega zatem wątpliwości, że ciężar gatunkowy analizowanych czynności przeprowadzanych w procesie karnym jest znacznie większy niż w przypadku czynności egzekucyjnych. Wobec powyższego wyraźne uregulowanie sytuacji uzasadniających zastosowanie przymusu bezpośredniego powinno znaleźć swój wyraz w pierwszej kolejności w przepisach k.p.k.³³

Zgodnie z uchwałą TK³⁴ uznano, że wszystkie regulacje określające kompetencje organów państwowych do ingerencji w sferę praw i wolności obywatelskich muszą być interpretowane zawężająco. Obecna ustawowa regulacja sytuacji uzasadniających zastosowanie przymusu bezpośredniego zakreślona została zbyt szeroko na gruncie u.p.e.a. oraz k.p.c. Ponadto w rażącej sprzeczności ze stanowiskiem TK pozostają normy k.p.k., gdzie zastosowanie przymusu bezpośredniego opiera się w zasadzie jedynie na postulacie doktryny zabezpieczenia wykonania określonych czynności mimo braku odpowiednich postanowień w tekście ustawy — wyjątek stanowi art. 74 § 3a k.p.k. Powyższy stan prawny odbiera obywatelowi możliwość należytego przewidywania, w jakich przypadkach może nastąpić ingerencja w jego prawa i wolności.

Osoby, wobec których można stosować przymus bezpośredni

Niewiele lepiej należy ocenić rzeczony system środków przymusu bezpośredniego pod względem określenia osób, w stosunku do których decyzja o zastosowaniu przymusu bezpośredniego może zostać podjęta. Z powodu braku odpowiednich postanowień w tym zakresie w u.ś.p.b. oraz

³¹ H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2011, s. 401.

³² P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2011, t. I, s. 1004.

³³ Zob. K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 463.

³⁴ Uchwała TK z 16 stycznia 1996 r., sygn. W 12/94, OTK ZU, nr 1/1996, poz. 4.

w ustawach regulujących ustrój służb porządkowych, przedmiotem dalszej analizy będą ustawy proceduralne.

Przepis art. 148 u.p.e.a. wyraźnie stanowi, że przymus bezpośredni może zostać użyty zarówno wobec zobowiązanego, jak i innych osób, które stawiają opór. Ponadto na mocy art. 152 u.p.e.a. egzekutor może zastosować przymus bezpośredni również do innej niż zobowiązany osoby, jeżeli jej zachowanie stanowi przeszkodę w doprowadzeniu do wykonania egzekwowanego obowiązku. Odnośnie uprawnień funkcjonariuszy służb porządkowych należy zaznaczyć, że co prawda art. 46 u.p.e.a. nie wskazuje bezpośrednio osób, wobec których możliwe jest zastosowanie przymusu bezpośredniego, jednak z uwagi na pomocniczy charakter tej instytucji względem kompetencji egzekutora, ukształtowanie rzeczoności kręgu osób analogiczne do art. 148 oraz 152 u.p.e.a. wydaje się zasadne³⁵.

Podobnie przedstawiają się uprawnienia funkcjonariuszy służb porządkowych udzielających pomocy w postępowaniu egzekucyjnym w sprawach cywilnych. Również przepis art. 765 k.p.c. nie zawiera wyraźnego wskazania osoby, wobec której uzasadnione jest użycie przymusu bezpośredniego. Mając jednak na uwadze cel udzielenia pomocy organowi egzekucyjnemu, jakim jest przeważnie usunięcie oporu, w doktrynie przyjmuje się za zasadne stosowanie przymusu bezpośredniego nie tylko wobec dłużnika, ale także wobec innych osób, które utrudniają lub uniemożliwiają dokonanie czynności egzekucyjnych przez komornika³⁶.

W odniesieniu do k.p.k., z uwagi na brak odpowiednich norm ogólnych, określenie osób, wobec których możliwe jest zastosowanie przymusu bezpośredniego, stanowi niezbędny element przepisów regulujących wykonanie poszczególnych czynności. Tym samym należy zaznaczyć, że już na kanwie przytoczonego art. 217 k.p.k., stanowisko doktryny odnośnie wspomnianego kręgu osób kształtuje się niejednolicie. Na podstawie art. 74 k.p.k. w procesie karnym obowiązuje zasada *nemo se ipsum accusare tenetur*, przy czym wyjątki od niej przewiduje § 2 i 3 artykułu. Zgodnie z powyższym część autorów słusznie twierdzi, że przymusowego odebrania rzeczy nie stosuje się zarówno wobec oskarżonego, jak i osób, którym przysługuje prawo odmowy zeznań³⁷. Niektórzy wskazują, że wobec powyższych podmiotów zabronione jest stosowanie kar porządkowych — zgodnie z art. 287 § 4 k.p.k.³⁸ Jednocześnie zaznacza się, że mimo braku

³⁵ W. Sawczyn [w:] R. Hauser, A. Skoczylas (red.), *Postępowanie egzekucyjne w administracji. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 252.

³⁶ D. Zawistowski [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz...*, wyd. cyt., s. 167; także: Z. Szczurek [w:] Z. Szczurek, *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Sopot 2013, s. 150–151.

³⁷ M. Cieślak [w:] S. Waltoś (red.), *Marian Cieślak. Dzieła wybrane tom I. Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Kraków 2011, s. 292–293; także: R. A. Stefański [w:] Z. Gostyński, R. A. Stefański, S. Zablocki (red.), *Kodeks postępowania karnego...*, wyd. cyt., s. 975.

³⁸ J. Waszczyński, H. Maliszewska, *Istota...*, wyd. cyt., s. 63; także: M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, A. Lach, *Charakter...*, wyd. cyt., s. 54.

możliwości wyegzekwowania od wspomnianych osób obowiązku wydania rzeczy, obowiązek ten nadal na nich ciąży³⁹. Natomiast zdaniem pozostałych, omawiana instytucja znajduje zastosowanie wobec każdej osoby, a przede wszystkim w stosunku do oskarżonego czy osoby podejrzanej⁴⁰. Powyższe wątpliwości potwierdzają konieczność wyraźnego uregulowania w k.p.k. grup osób, wobec których może być stosowany przymus bezpośredni przy wykonywaniu konkretnych czynności procesowych. Obecny stan prawny nie pozwala na dokładne sprecyzowanie tej kwestii, co stwarza ryzyko licznych nadużyć połączonych z naruszeniem przede wszystkim podstawowych praw oskarżonego.

Katalog środków przymusu bezpośredniego oraz sposób ich użycia

Przechodząc do ostatnich elementów ustawowej regulacji środków przymusu bezpośredniego, mogłoby się wydawać, że zarówno katalog środków przymusu, jak i wytyczne odnośnie sposobu ich stosowania zostały w u.ś.p.b. określone z należytą precyzją. Niestety aktualność zachowują praktyczne uwagi poczynione w tym zakresie jeszcze przed wejściem w życie u.ś.p.b., m.in. w przedmiocie dokładnego określenia sposobu użycia konia czy psa służbowego podczas odpierniania czynnej napaści czy pokonywania czynnego bądź biernego oporu⁴¹. Ponadto należy zwrócić uwagę, że pojęcie pałki służbowej obejmuje swoim zakresem pałkę wielofunkcyjną typu tonfa, teleskopową typu baton, służbową gumową krótką oraz gumową szturmową⁴². Przy tym wszystkim przepisy u.ś.p.b. nie różnicują wskazanych środków przymusu bezpośredniego pod względem ich charakterystyki, posługując się zbyt ogólnym pojęciem „pałki służbowej”. Należy także przypomnieć, że w u.ś.p.b. brak jest regulacji wyjaśniających, które z wymienionych w art. 2 służb porządkowych mogą stosować poszczególne środki przymusu bezpośredniego. Powyższa kwestia została uregulowana w ustawach ustrojowych służb porządkowych za pomocą odesłania do poszczególnych punktów art. 12 u.ś.p.b., upoważniając funkcjonariuszy określonych organów do używania wskazanych środków przymusu bezpośredniego. Zatem w przypadku pałek służbowych, na skutek braku ich rozróżnienia w u.ś.p.b., następuje upoważnienie kompleksowe do używania wszystkich ich rodzajów. Jednocześnie należy zaznaczyć, że niektóre z wyżej wymienionych pałek służbowych

³⁹ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 274.

⁴⁰ Z. Młynarczyk, *Przeszukanie...*, wyd. cyt., s. 99.

⁴¹ M. Kaczmarczyk, *Użycie środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w aspekcie bezpieczeństwa osobistego policjantów i innych uczestników zdarzeń nadzwyczajnych*, Szczytno 2007, s. 13.

⁴² R. Netczuk, *Przesłanki i warunki użycia środków przymusu bezpośredniego przez polskie służby porządkowe w świetle gwarancji praw człowieka i obywatela — cz. II*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 24, s. 1308; także: E. Szafranśka, *Prawne...*, wyd. cyt., s. 33.

są środkami przymusu bezpośredniego o charakterze czysto ofensywnym, zatem pozostawienie ich w dyspozycji przykładowo funkcjonariuszy straży gminnych nie znajduje uzasadnienia — tym bardziej, że do chwili wejścia w życie u.ś.p.b. uprawnienia funkcjonariuszy straży gminnych ograniczały się do korzystania jedynie z pałki obronnej wielofunkcyjnej⁴³.

Zatem również pod względem należytego zredagowania systematyki rodzajowej oraz sposobu stosowania poszczególnych środków przymusu bezpośredniego analizowany system środków przymusu bezpośredniego nie jest wolny od wad.

Wnioski

Dokonując podsumowania poczynionych rozważań, należy podkreślić, że wyliczenie podmiotów uprawnionych do stosowania przymusu bezpośredniego z art. 2 u.ś.p.b. wymaga zdecydowanie większej precyzji i ujednolicenia z treścią pozostałych ustaw, co zdecydowanie wzmocni rolę porządkującą rzeczzonego przepisu. Ponadto pożądanym jest ustawowe uregulowanie kręgu osób, wobec których możliwe jest zastosowanie środków przymusu bezpośredniego przy dokonywaniu określonych czynności procesowych. W trosce o należyte respektowanie praw oskarżonego, w szczególności zasady *nemo se ipsum accusare tenetur*, powyższy postulat dotyczy przede wszystkim przepisów k.p.k.

Ponadto, przewidując zastosowanie przymusu bezpośredniego przy wykonywaniu poszczególnych czynności, ustawodawca powinien wyraźnie uzewnętrznić swój zamiar w treści przepisów poprzez odesłanie do odpowiednich norm zawartych w u.ś.p.b. albo, czyniąc to w sposób bezpośredni, na wzór art. 74 § 3a k.p.k. Decyzja w przedmiocie sytuacji i sposobu użycia środków przymusu bezpośredniego stanowi domenę ustawodawcy. Tym samym brak należytej konkretyzacji ustawowej regulacji powoduje przekazanie tych kompetencji w ręce organów stosujących przymus bezpośredni. Taki stan prawny stwarza zagrożenie, że decyzje podejmowane w tym zakresie będą charakteryzowały się mniejszą lub większą dowolnością, przy czym może to być spowodowane zarówno świadomym nadużyciem uprawnień, jak i działaniem pod wpływem emocji towarzyszących funkcjonariuszom służb porządkowych w trakcie interwencji⁴⁴.

Na pozytywną ocenę zasługuje zdecydowanie sformułowany w art. 12 u.ś.p.b. katalog rodzajowy omawianych środków oraz wytyczne dotyczące sposobu ich użycia, jednak w tym zakresie regulacja powinna

⁴³ R. Netczuk, *Przesłanki...*, wyd. cyt., s. 1308.

⁴⁴ J. Grochowski, *Milicyjne przeszukanie pozaprocesowe a konstytucyjne prawa osobiste w PRL*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Problemy Prawa Karnego” 1989, nr 15, s. 31; także: A. Mednis, *Prawo do prywatności a interes publiczny*, Kraków 2006, s. 204; także: J. Czarniecki, *Wybrane...*, wyd. cyt., s. 75–76; także: A. Taracha, *Prawa człowieka w polskim prawie karnym procesowym i prawie policyjnym* [w:] A. Rzepliński (red.), *Prawa człowieka a Policja. Problemy teorii i praktyki*, Legionowo 1994, s. 285.

uwzględniać postulaty zgłaszane przez praktyków w poprzednim stanie prawnym.

Powyższa analiza dostarcza wniosków, że obecnie nawet wspomniane współstosowanie u.ś.p.b., u.p.e.a., k.p.c., k.p.k. oraz ustaw dotyczących poszczególnych służb porządkowych nie zawsze spełnia w należyтым stopniu wymóg ustawowej konkretyzacji ograniczeń konstytucyjnych praw i wolności człowieka i obywatela. Obecne uregulowania są zbyt ogólne, aby można mówić o należytej precyzji i jasności zasad oraz przypadków zastosowania przymusu bezpośredniego. Chociaż wspomniany system cieszy się dużym uniwersalizmem, to nie posiada jednak charakteru kompleksowego. Zgodnie z art. 3 u.ś.p.b., ustawy nie stosuje się do przymusu bezpośredniego, o którym mowa w szczegółowo wymienionych w tym przepisie aktach prawnych. Zatem obok systemu środków przymusu bezpośredniego, dla którego wspólnym mianownikiem jest u.ś.p.b., istnieją w polskim porządku prawnym inne, specjalistyczne regulacje o charakterze autonomicznym.

Tym niemniej nie sposób uznać, aby w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego znalazła zastosowanie teza, zgodnie z którą przepis sprzeczny z Konstytucją RP nie obowiązuje i w związku z tym należy stosować odpowiednie normy konstytucyjne⁴⁵. Pozbawienie funkcjonariuszy służb porządkowych prawa użycia środków przymusu bezpośredniego bez wątpienia przyczyniłoby się do swoistego sparaliżowania postępowań egzekucyjnych oraz procesów karnych poprzez brak możliwości skutecznego wyegzekwowania wykonania obowiązków nałożonych przez ustawę.

Jednak również zbyt daleko idące jest twierdzenie, aby ograniczenie swobód obywatelskich opierało się jedynie na domniemaniach wynikających z nadrzędnego celu procesu karnego, jakim jest wykrycie prawdy⁴⁶, oraz celu postępowania egzekucyjnego w postaci zaspokojenia wierzyciela⁴⁷. Co prawda konflikt między ochroną praw jednostki a dobrem wymiaru sprawiedliwości musi niekiedy zostać rozstrzygnięty na rzecz ostatniej z wymienionych wartości⁴⁸, jednak nie może to być uzasadnione wykładnią z celu na środki⁴⁹, co czyni się obecnie. Mając na uwadze powyższe, aktualność zachowuje pogląd, zgodnie z którym kwestia stosowania przymusu bezpośredniego nadal wymaga wyraźnego, jasnego uregulowania z zastosowaniem konstytucyjnych wymogów normowania⁵⁰.

⁴⁵ J. Braciak, *Prawo do prywatności*, Warszawa 2004, s. 172, 195.

⁴⁶ Z. Młynarczyk, *Przeszukiwanie...*, wyd. cyt., s. 98.

⁴⁷ H. Dolecki, *Postępowanie...*, wyd. cyt., s. 401.

⁴⁸ S. Steinborn, *Problem organu uprawnionego do stosowania przeszukania w toku procesu karnego w świetle unormowań konstytucyjnych i prawnie międzynarodowych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2008, t. XIX, s. 375.

⁴⁹ Zdaniem T. Grzegorzczaka sięganie do wykładni z celu na środki miało miejsce przed wejściem w życie art. 74 § 3a k.p.k.; zob. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, t. I, s. 330.

⁵⁰ K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2013, s. 463; także: J. Skorupka, *Konstytucyjne i konwencyjne granice przeszukania w postępowaniu karnym. Cz.1*, „Palestra” 2007, nr 9–10, s. 94.

Słowa kluczowe: przymus bezpośredni, użycie siły, uprawnienia Policji, prawa człowieka, pomoc komornikowi

Streszczenie: zastosowanie środków przymusu bezpośredniego nieodzwonnie wiąże się z ograniczeniem praw i wolności człowieka i obywatela. Zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, znajdującym oparcie w art. 17 MPPO-iP oraz art. 8 EKPC, a także art. 52 KPP UE, wspomniane ograniczenia mogą być wprowadzone tylko w drodze ustawy. Nie wystarczy przy tym, aby materia środków przymusu bezpośredniego znajdowała się w akcie odpowiedniej rangi, uchwalonym przez ustawodawcę. Przesłanka ta zawiera w sobie również wymóg konkretyzacji oraz kompletności ustawowej regulacji. W drugiej części artykułu autor dokonuje analizy przepisów ustawy o środkach przymusu bezpośredniego, ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, kodeksu postępowania cywilnego, kodeksu postępowania karnego oraz wybranych ustaw regulujących ustrój poszczególnych służb porządkowych (Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Żandarmerii Wojskowej) tworzących swoisty system środków przymusu bezpośredniego z punktu widzenia jakości i zupełności zawartych w nim norm, które określają katalog środków przymusu bezpośredniego, sposób i cel ich zastosowania, przypadki użycia tych środków, podmioty decyzyjne oraz osoby, wobec których można podjąć decyzję o zastosowaniu przymusu bezpośredniego.

Keywords: coercive measures, use of force, police powers, human rights, aid for bailiff

Summary: the use of direct coercive measures is connected with the limitation of the humans rights and freedoms. According to the article 31 passage 3 of the Constitution of the Republic of Poland, article 17 of the ICCPR, article 8 of the ECHR and article 52 of the Charter Of Fundamental Rights Of The European Union, this limitation should be included in the act of law. In addition it is important that this legal provisions are detailed and total in the range of catalogue of direct coercive measures, ways and aims of the use, situations, entitled officers and persons to which they can apply direct coercive measures. In the second part of this article author analyses how realised the legal basis of the use of direct coercive measures by law enforcement officers, this constitutional requirements.